

Novellens betydelse för mellankrigstidens autodidakter

– Två exempel

Per-Olof Mattsson

Den som söker i svenska publikationer mellan de två världskrigen kan inte undgå att lägga märke till den rikliga förekomsten av noveller. Det gäller både dagspress och veckotidningar, men även periodika som jultidningar. Frekvensen ökar under 1920-talet för att närmast explodera under 1930-talet.

Det är också under mellankrigstiden som ett stort antal autodidakter, eller arbetarförfattare, etablerar sig som yrkesförfattare. Noveller är kvantitativt sett en mycket större del av deras författarskap än för tidigare arbetarförfattare (Karl Östman, Maria Sandel m. fl.). Det finns intressanta frågor att ställa kring detta fenomen. Vilken betydelse hade novellerna? Var det enbart brödskriveri, som det ofta kallats, eller hade novellerna en betydelse utöver det rent ekonomiska? Vad hade de själva för uppfattning om novellen som genre? Två författarskap, Eyvind Johnsons och Rudolf Värnlunds, är mina utgångspunkter för att börja svara på dessa frågor.

Både Johnson och Värnlund var flitiga novellförfattare. Rudolf Värnlunds första novell trycktes i slutet av 1918 och fram till sin död i februari 1945 publicerade han 307 noveller, varav 154 under 1930-talet. Eyvind Johnson, som också var en flitig författare, skrev 291 noveller från 1920 till 1967, varav 167 under 1930-talet. Båda två debuterade 1924 med novellsamlingar: Johnson med *De fyra främlingarna* och Värnlund med *Döda människor*, följd av *Ingen mans land* 1925. Johnson publicerade sedan tre novellsamlingar under 1930-talet, *Natten är här* (1932), *Än en gång, kapten!* (1934) och *Den trygga världen* (1938), medan Värnlund inte återkom med någon

samling förrän med *Ungar och andra* (1940). De allra flesta av dessa noveller hade redan tryckts i olika publikationer innan de ingick i en samling.

En liten reservation när det gäller antalet noveller. Det dyker då och då upp tidigare inte kända texter av de två författarna. Antalet noveller kan alltså i slutändan öka något. Materialet för beräkningarna kommer ur uppdateringar av mina bibliografier (Mattsson 1988; Mattsson 2000).

När Rudolf Värnlund i början av 1940-talet drabbades av depression skrev han ett antal texter som senare fördes samman som *Rum som jag bott i* (1982). I en av texterna skriver Värnlund att han ”med skäl” kan anses ha varit ”en av de flitigaste arbetarna i litteraturens örtagård” som ”ständigt [hade] nya pilar på strängen” (Värnlund 1982: 16) När det gäller noveller är det verkligen en korrekt beskrivning.

Eyvind Johnson kommenterade i *Vinterresa i Norrbotten* (1955) tiden i Saint-Leu-la-Forêt strax utanför Paris från 1927 till 1930 med att han ”i stort sett” livnärde sig på ”att skriva efterkrigsnoveller till svenska blad” (Johnson 1955: 80).

Det juridiska ramverket

Sverige antog 1919 en lag ”om rätt till litterära och musikaliska verk” (Fredriksson 2009: 198). Den var ett resultat av anslutningen till den så kallade Bernkonventionen som reglerade rätten till översättningar. Det krävde anpassning till det internationella avtalet. En viktig förändring var följande: ”Har föföfattarrätt med avseende på ett verk till någon överlåtits, må denne icke utan särskilt tillstånd av föföfattaren vid verkets mångfaldigande eller offentliga uppförande, utförande eller föredragande förändra verkets form.” (Fredriksson 2009: 200) Den nya lagens utformning innebar ”att föföfattaren hade en given rätt till verket som handelsvara och till den ekonomiska avkastning som det kunde ge”. Den ideella rätten föreskrev också att föföfattaren eller konstnären hade ”rätt att namnges som verkets upphovsman även om den ekonomiska rätten överlåtits till någon annan” samt att ”ingen annan än upphovsmannen hade rätt att göra ingrepp i verkets form eller innehåll”. (Fredriksson 2009: 201)

Det finns anledning att tro att den nya lagen inte slog igenom omedelbart. Exempelvis trycktes en av Eyvind Johnsons tidigaste noveller, ”Sista resan”, i *Social-Demokraten* den 29 september 1920. Knappt en vecka senare även i *Arbetet* (5/10) i Malmö. Två dagar senare fanns en dansk översättning i *Middelfart Venstreblad* (7–

9/10) utan angiven översättare och uppgift att den var hämtad ur *Social-Demokraten*. Det är inte särskilt sannolikt att Johnson blev tillfrågad eller fick betalt för de efterföljande publiceringarna.

Det etablerades nätverk och tidningar som stod varandra nära politiskt lånade gärna av varandra. Johnsons novell ”Fattiga stackare...” är ännu ett exempel. Den trycktes först i *Social-Demokraten* den 16 november 1920 och tre dagar senare i *Arbetet* (19/11)). Därefter dröjde det till den 8 januari 1921 då den trycktes i *Nya Norrland* och ännu lite senare den 18 februari i *Folkbladet* i Vasa i Finland. Alla socialdemokratiska tidningar. Författarens rätt till sin text var sannolikt fortfarande oklar bland redaktörer och andra aktörer.

Den ekonomiska ersättningen

I Johnsons arkiv på Kungliga biblioteket finns en anteckningsbok med uppgifter om inkomster för åren 1927 till 1931, alltså de år som kommentaren många år senare i *Vinterresa i Norrbotten* syftar på. Utifrån de uppgifterna kan man få en ganska bra bild av det ekonomiska utbytet av novellerna.

Honorar för romaner låg för författare som Johnson och Värnlund runt 1 000 kronor. Det var inte ovanligt att en del av honoraret förbrukades i form av förskott. Värnlund brukade dessutom finansiera skrivandet av en ny roman med banklån, vilket innebar att honoraret redan var in-tecknat.

Johnsons anteckningar gör det möjligt att ordna inkomsterna av noveller utifrån olika tidningar och tidskrifter. Johnson skrev mängder av artiklar om fransk litteratur eller resebrev från Berlin eller Paris, och ersättningen för den typen av texter var låg. Tidningar som syndikalisternas *Arbetaren* eller socialdemokraternas tidning i Göteborg, *Ny Tid*, betalade som regel 15 till 20 kronor (”Parisvinter” – 20 kr; ”Kring Goncourtpriset” – 15 kr). *Stockholmstidningen* betalade bättre, hela 50 kronor eller till och med 60 kronor (”Jules Verne på nära håll” – 50 kr; ”Tio år senare...” – 60 kr). Tidskrifternas ersättning kunde variera allt efter ekonomiska förutsättningar. Socialdemokratiska kvinnoförbundets tidskrift *Morgonbris* betalade exempelvis betydligt mindre än den av Sven Stolpe redigerade och av Bonniers finansierade *Fronten* (”Mellan det förflutna och framtiden” – 15 kr; ”Romanens inbillade förfall” – 40 kr).

Det fanns olika informella prisklasser för noveller. En författare med exempelvis den ställning som Selma Lagerlöf hade under mellankrigstiden fick betydligt högre ersättning än Johnson, Värnlund och jämförbara författare. Det fanns även en speciell prisnivå för noveller som antingen var eller kunde antas vara original, det vill säga, inte tidigare publicerade. Det gällde speciellt för de större dagstidningarna. Tidningar som saknade kommersiella drivkrafter som socialdemokraternas huvudorgan *Social-Demokraten* betalade sämre ("Mäster Villon" – 60 kr). De stora dagstidningarna i Stockholm betalade som regel mellan 100 och 150 kronor för en originalnovell ("En rövarhistoria" – 125 kr; "Dolorosa" – 150 kr; "Herr Ovidius" – 125 kr; "Möte med en död man" – 150 kr; "Glada dagar" – 150 kr). *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* förefaller ha haft en enhetlig summa på 100 kronor för noveller ("Fru Brant och hennes man Kalle" – 100 kr; "Blinde Johannes" – 100 kr).

Ibland var det dock inte alls fråga om original. Med hjälp av reviderade titlar eller en viss bearbetning kunde noveller framstå som original. Det är oklart vem som i praktiken stod för revideringarna. Var det ett smart drag från författarens sida eller var det redaktören som tyckte sig ha en bättre idé för att få titel och text att stämma med varandra? Det kan förstås tänkas att de publikationer som eftersträvade originaltexter var mindre benägna att ändra än de som tryckte texter som inte var det. Författarnas uppmärksamhet var säkert en annan också när det gällde original.

Veckotidningarna blev allt viktigare som avsättning för noveller, men de betalade i regel mindre än de stora dagstidningarna. Kooperationens *Konsumentbladet*, som bytte namn till *Vi* i slutet av 1936, tycks inte ha haft någon fast summa för noveller. Ersättningarna låg 1927 till 1931 som regel mellan 75 och 100 kronor ("J. A. Flint reser hem" – 100 kr; "Historia från Sverge" – 75 kr; "Tragedi i byn" – 80 kr). Omtryck av noveller betalades förstås lägre, även om det ofta förekom att de betecknades som original. Veckotidningen *Löparnisse* som utgavs av en gammal bekant till Johnson och Värnlund, Frithiof Björkman, betalade exempelvis 20 kronor för "gamla" noveller. I det fallet kan man nog räkna med ett slags vänskapspris. *Familjetidningen Smälänningen* tryckte också "gamla" noveller men betalade som regel 50 kronor ("Blinde Johannes" – 50 kr).

Veckotidningar av bättre kvalitet som *Bonniers Veckotidning* eller *Tidens Magasin* betalade 100 kronor för noveller ("Trojas fall" – 100 kr; "Straffet" – 100 kr). Författarföreningens julpublikation *Vintergatan* betalade 150 kronor 1931 för en novell ("Ett förlorat Europa" – 150 kr). Det fanns publikationer som betalade mer.

Ett exempel är *Tidens litterära kalender* som 1928 betalade hela 200 kronor för en novell ("Hos Hagels").

På ett ställe i anteckningarna har Johnson gjort en sammanställning av inkomsterna för året 1931 som slutar på 6 885 kronor. Det inkluderar även stipendier, men också arbete för Radiotjänst och teatrar. Ett försök att utifrån anteckningarna närmare precisera novellernas ekonomiska betydelse för Johnson kan se ut så här:

Dagens Nyheter: 6 noveller – 750 kr

Konsumentbladet: 8 noveller – 800 kr

Stockholms-tidningen: 8 noveller – 1 000 kr

Löparnisse: 8 noveller – 160 kr

Social-Demokraten: 1 novell – 65 kr

Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning: 3 noveller – 300 kr

Hvar 8 Dag: 1 novell – 70 kr

Familjetidningen Småläningen: 5 noveller – 250 kr

Idun: 1 novell – 100 kr

Svenska Dagbladet: 1 novell – 150 kr

Vintergatan: 1 novell – 150 kr

Den sammanlagda summan blir 3 795 kronor. Det innebär att Johnsons inkomster år 1931 till cirka hälften utgjordes av ersättning för noveller publicerade i tidningar och periodika. Det finns inga skäl att tro att Värnlunds ekonomiska situation var annorlunda. Båda författarna hade också andra typer av inkomster som dramatiseringar för radioteatern, vilka var relativt väl betalda, eller scendramatik som i Värnlunds fall. I Johnsons fall kunde översättningar också ge en del, som Carl Zuckmayers pjäs *Skomakarkaptenen från Köpenick* (*Der Hauptmann von Köpenick*), som spelades på Vasateatern 1931 i regi av Per Lindberg. Den tycks ha inbringat 500 kronor. Både Värnlund och Johnson fick också betydande summor i form av stipendier. Enligt en statlig utredning 1952 erhöll Johnson 62 250 kronor från 1925 till 1949 och Värnlund 31 500 kronor mellan 1925 och 1944 (*Bokutredningen* 1952: 298–299).

Olika publikationers status

Noveller i pressen hade inte alls samma status som tryckta böcker, men det fanns också skiftande status inom dagspress och veckopress. Författarna kan ha haft egna preferenser, men allmänt hade de stora dagstidningarna i Stockholm, främst *Dagens Nyheter*, *Stockholmstidningen* och *Svenska Dagbladet*, högst status. Inom veckopressen hade de som publicerades av stora förlag, som *Bonniers Veckotidning Idun* och *Vecko-Journalen*, störst prestige. Utöver dessa fanns en fallande skala av publikationer. Det fanns både likheter och skillnader mellan de två författarna när det gäller vilka publikationer de fick sina noveller tryckta i.

Johnson började 1919 sin bana som skribent i anarkistiska och syndikalistiska tidningar. Det blev många artiklar, en hel del dikter, men också en och annan novell, men det är först mot mitten av 1920-talet som han på allvar börjar skriva just noveller.

Värnlund var från början starkt knuten till vänstersocialisternas och senare kommunisternas tidning i Stockholm, *Folkets Dagblad Politiken*. Mellan 1918 och 1924 publicerade han nio noveller där, men han etablerade sig redan i början av 1920-talet i dagstidningar som *Stockholmstidningen*, *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, *Svenska Dagbladet*, *Dagens Nyheter* och *Social-Demokraten*.

Det fanns vid den här tiden en tydlig politisk uppdelning mellan konservativ, liberal och socialistisk press. I och med att liberala krafter bidrog till att det som betraktades som arbetarlitteratur införlivades med nationallitteraturen i början av 1920-talet kan man anta att den liberala pressen var mer intresserad än den konservativa av att publicera autodidakterna (Mattsson 2016: 19–34). I materialet finns det också en övervikt för liberala tidningar som *Stockholmstidningen* och *Dagens Nyheter*. *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* tillhörde också den liberala pressen, men det finns en markant skillnad mellan GHT och Stockholms liberala tidningar. Liberalismen i Göteborg var mer högborgerlig och finkulturell och visade inte alls samma intresse för autodidakterna.

Eyvind Johnson fick tidigt fotfäste i *Stockholmstidningen* och mellan 1920 och 1934 trycktes 43 noveller. Under 1920-talet blir han allt framgångsrikare i övrig liberal dagspress: *Göteborgs Handels- och Sjöfarts Tidning* trycker 19 noveller mellan 1923 och 1934. *Dagens Nyheter* med dess band till Albert Bonniers förlag, som blev hans förlag, tryckte 35 noveller mellan 1925 och 1938. Så gott som alla under

söndagsbilagans rubrik ”Veckans novell”. Just *Dagens Nyheter* hade höga krav på att det skulle vara svenska original av relativt kända författare. Värnlund var för sin del ännu mer framgångsrik med publiceringar i *Dagens Nyheter*, som tryckte 59 av hans noveller mellan 1924 och 1943.

I den konservativa pressen var Johnson inte särskilt framgångsrik. *Norrbottnens-Kuriren* tryckte 5 noveller mellan 1925 och 1939, vilket kan förklaras av hans bakgrund i länet. *Svenska Dagbladet* tryckte bara fem noveller mellan 1931 och 1934, alltså relativt sent jämfört med *Dagens Nyheter* och *Stockholmstidningen*. Värnlund var betydligt lyckosammare med *Svenska Dagbladet*, som tryckte 18 av hans noveller mellan 1923 och 1942. Det kan förklaras med att han tidigt blev skicklig på att skriva klassiska noveller med knorr på slutet. Johnson var ofta mer experimentell, särskilt under 1930-talet, och var därmed inte lika eftertraktad i publikationer med traditionell inriktning.

Samma skillnad är också avläsbar i deras relation till den etablerade, borgerliga veckopressen som var stora konsumenter av noveller. Där var Johnson inte särskilt lyckosam: *Bonniers Veckotidning* tryckte tre noveller 1924 och 1925, *Vecko-Journalen* tre från 1929 till 1944, *Idun* fyra från 1929 till 1937. Värnlund var mycket mer framgångsrik i den svenska veckopressens flaggskepp. Mellan 1924 och 1928, när Bonniers förlag ser honom som en lovande, ung författare, trycks 10 noveller i *Bonniers Veckotidning*. *Vecko-Journalen* tryckte 16 noveller mellan 1925 och 1931. Den mindre kända *Vårt Hem* publicerade tre noveller mellan 1928 och 1932. En av de mest prestigefulla veckotidningarna, *Idun*, tryckte 16 noveller mellan 1928 och 1945. Veckotidningen *Lektyr* tillhörde inte direkt den finare veckopressen men hade ändå en viss betydelse för spridningen av relativt kvalificerad litteratur. Värnlund fick nio noveller tryckta i den mellan 1928 och 1945.

Den folkligare veckopressen

Under mellankrigstiden och ett par årtionden efteråt fanns en folklig offentlighet i Sverige. En rad folkrörelser skapade egna publikationer som ofta fick stor spridning. Deras band till arbetarrörelsen var starka men deras kulturella och litterära inriktning var snarare folklig än inriktad på arbetarlitteratur. Arbetarskildring blev en del av det folkliga där författare som skildrade landsbygd och glesbygd samsades med och i viss mån dominerade över de som gestaltade arbetarmiljöer.

Kooperationens veckotidning *Konsumentbladet/Vi* var under många år landets största veckotidning eftersom alla som var medlemmar i Kooperationen fick den varje vecka. Under åren 1926 till 1945 publicerade *Konsumentbladet/Vi* sammanlagt 47 noveller av Johnson, förutom många andra bidrag. Värnlund var också framgångsrik när det gäller *Konsumentbladet/Vi*: mellan 1928 och 1945 trycktes sammanlagt 34 noveller.

Även andra veckotidningar var betydande spridare av just noveller. *Folket i Bild* startade 1934 som veckotidning, senare även som förlag, och kom snabbt att få en stark ställning med sin koncentration på litterära texter. Johnson var flitig medarbetare, och från 1937 till 1943 trycktes 17 av hans noveller. För Värnlunds del blev det 10 noveller mellan 1936 och 1944.

I den folkliga och bredare pressen fanns också veckotidningen *Familjetidningen Smälänningen*. Under några år, från 1929 till 1933, trycktes 15 av Johnsons noveller i den. Under några år från 1929 och framåt publicerades också *Löparnisse*, namnet hämtat från folkklustspelet *Värmlänningarna*. Under bara några år, från 1929 till 1932, trycktes 16 noveller av Johnson i tidningen som mot slutet slogs ihop med *Hela Världen*. Även Värnlund fick sex noveller tryckta i *Löparnisse*. Det är inte självklart vem som hjälpte vem i det här sammanhanget. Björkmans olika projekt i tidningsvärlden var inte särskilt lyckosamma. Vid den här tiden, slutet av 1920-talet och början av 1930-talet, var både Johnson och Värnlund etablerade som författare och kunde därmed ge tidningen en viss prestige. De flesta av de noveller som trycktes i *Löparnisse* var omtryck av tidigare publicerade noveller, ibland med modifierade titlar och text.

Arbetspressen

Den socialdemokratiska pressen var inte särskilt enhetlig, även om man under 1920-talet ofta lånade texter från huvudorganet *Social-Demokraten*. Under 1930-talet blev *Social-Demokraten* relativt ointressant för de unga arbetarförfattarna, liksom regionala tidningar som *Norrländska Socialdemokraten*. *Arbetet* i Malmö avvek dock från mönstret och lanserade under 1930-talet söndagsbilagan *Framtiden* med ett stort utbud av svenska och nordiska autodidakters noveller och dikter. Den utkom på lördagar men var daterad på söndagar – tidningen var sexdagarstidning. *Framtiden* var också namnet på det förlag i Malmö som var starkt knutet till tidningen och som bland annat publicerade böcker av nordiska storheter som Martin Andersen Nexø och Johan Falkberget.

När Johnson blev kritiker i *Arbetet* mot slutet av 1932 sammanföll det med tidningens satsning på bilagan *Framtiden*. Från slutet av 1932 och fram till 1945 tryckte *Arbetet* över 40 noveller av Johnson. De flesta i *Söndagstidningen Framtiden*. Värnlund fick 49 noveller publicerade i *Arbetet* mellan 1922 och 1944. I stort sett samtliga dessa noveller var omtryck av tidigare publicerade texter. Ännu ett exempel på en tidning som tryckte om tidigare noveller är veckotidningen *Folkbladet* med underrubriken ”Tidning för Sverges arbetande folk”. Den publicerades av socialdemokratiska partiet och bestod huvudsakligen av noveller och politiska och historiska artiklar i samklang med partiets offensiv i samband med övertagandet av regeringsmakten och kampen mot nazismen.

Novellerna i *Folkbladet* var skrivna av författare som i stora drag sympatiserade med arbetarrörelsen. Tidningen publicerades mellan 1932 och 1935. Hela 55 noveller, förutom en hel del artiklar, recensioner och romanen *Stad i mörker* som följetong, av Johnson trycktes under de fyra åren. Värnlund publicerade nästan lika många noveller – 47 – under de år tidningen fanns, förutom några artiklar. Tidningen hade ett starkt ideologiskt innehåll med socialdemokratisk inriktning. Vid den tiden sympatiserade både Johnson och Värnlund med socialdemokratin, men även dess tydliga front mot nazism och fascism tilltalade utan tvivel båda.

Johnson medarbetade flitigt under 1920-talet i *Norrländska Socialdemokraten* och *Ny Tid* med resebrev och artiklar, men båda tidningarna verkar ha haft föga intresse för hans noveller: den förra tryckte bara tre noveller mellan 1923 och 1932, *Ny Tid* fem noveller från 1926 till 1945, med stark tonvikt på de senare åren. Värnlund hade närmare relationer till socialdemokratiens huvudorgan *Social-Demokraten* och fick 22 noveller publicerade mellan 1925 och 1944, förutom en rad artiklar. Dess motsvarighet i Göteborg, *Ny Tid*, tryckte 11 av hans noveller.

Det var först under senare delen av 1930-talet som den fackliga pressen började publicera noveller i större omfattning (Wallander 1992). Värnlund fick 15 noveller tryckta i *Metallarbetaren* 1938 till 1945. Johnson förekom mycket mindre i den fackliga pressen. *Metallarbetaren* publicerade emellertid ”På våren 1938” just 1938, en novell med anknytning till det då aktuella spanska inbördeskriget. Novellen införlivades sedan med novellsamlingen *Den trygga världen* (1940).

Författarnas kritik av arbetarpressen

Det fanns en hel del kritik från författarnas sida av framför allt arbetarpressens noveller. En grupp författare polemiserade 1931 offentligt mot *Social-Demokratens* chefredaktör Arthur Engberg ("De unga författarna och Social-Demokraten" 1931; Mattsson 2017: 62–64). De menade att innehållet i tidningens söndagsläsning "ohjälpligt sjunkit ner till de så kallade familjetidningarnas nivå, innehållande den läsning för barn och äldre som för decennier sedan populariserades av *Allers Familjejournal*". Samtidigt solidariserade sig författarna med tidningens roll som arbetartidning.

Eyvind Johnson byggde 1937 vidare på kritiken och innefattade arbetarpressen i allmänhet (*Arbetet* 6/8 1937). Han underströk dess sociala och politiska betydelse: "en politisk och kulturell makt, 'ett ljusets svärd mot mörkret'". I samband med att *Arbetet* firade jubileum ville han emellertid säga något om "ett av den svenska arbetarpressens misstag". Han skisserade det litterära innehållet i en genomsnittlig arbetartidning och räknade upp inte mindre än 31 påhittade titlar på det han uppfattade som typiska texter, särskilt i den lokala arbetarpressen, och sammanfattade så här:

översättningar och "svenska originalberättelser", det är "förvecklingar med lyckligt slut" och "spännande detektivskildringar ur Londons undre värld", "mysterier" utan ända och "intressanta och roande originalföljetonger", den ena "lustigare" och mer "gripande" än den andra.

Titlarna ger ett begrepp om innehållet. Där finns den fattiga men oskuldsfulla arbetarjätan som blir rikt gift med en berömd sångare eller finanshaj som har egen bil eller flygmaskin. Där finns den stackars grevinnan som

"lyser i Paris finaste salonger" men blir kär i och bortförd av en mystisk och grym hindu. Och där finns alla variationerna på Alfred och Amanda och Fingal och Ingeborg; och slutligen den där berättelsen ni vet, den som handlar om den hårda storbonden, som innerst inne är så god, och till slut låter sin dotter få gifta sig med främlingen som kommit till bygden och ingen riktigt förstod förrän han tagit upp femtitusen kronor kontant och räddat den trots allt så skuldsatta gården.

Han summerade sina intryck, säkert till många läsares förvåning, med att peka ut den kommunistiska pressen som ett undantag:

Låt oss vara rättvisa och erkänna att det nästan uteslutande är de kommunistiska tidningarna som allvarligt väljer i detta fall: i deras press hittar man genomgående de bästa novellerna och de bästa fortsättningsberättelserna.

Den kommunistiska pressen var inte sen att uppmärksamma lovorden och tryckte om delar av artikeln ("Kommunistisk press har bästa novellerna"). Under några år, 1936 till 1938, tryckte kommunisternas huvudorgan *Ny Dag* också fem av Johnsons noveller, alla omtryck av tidigare publicerade texter.

Trots sina starka sympatier för arbetarrörelsen kunde autodidakterna alltså rikta skarp kritik just mot arbetarpressens inställning till litteraturen. Det fanns emellertid undantag. I arbetarpressen och på andra håll var det vanligt med rubriken "Dagens berättelse". Även om innehållet kunde vara mycket varierat fanns det bland allt det översatta materialet, som Johnson kritiserade, ibland även texter av Värnlund eller Johnson. Syndikalisternas *Arbetaren* hade lite högre ambitioner än de flesta med rubriken, och fem noveller av Johnson publicerades 1923 som "Dagens berättelse" och en av Värnlund 1922.

I den skånska arbetarpressen fanns det en viss samordning av novellpubliceringar. Med *Arbetet* som centrum trycktes samma noveller ofta även i *Skånska Socialdemokraten* och *Kristianstads Läns-Demokraten*. Det fanns också nätverk av dagstidningar i landsorten. Förenade Landsortstidningar uppstod i början av 1930-talet som ett nätverk av borgerliga tidningar och som upphörde först 2000. Det fanns även bild- och textbyråer som sålde färdiga sidor med noveller inklusive illustrationer.

Exempelvis såldes Värnlunds novell "En ensam" 1931 till julbilagor för 17 olika tidningar i det som kallades landsorten. Verksamheten verkar emellertid ha varit i gång tidigare än så. Novellen "En nattlig hambo" trycktes 1928 i julbilagor till inte mindre än 26 tidningar. Han hade senare nära kontakt med Maja Larsson som drev en text- och bildbyrå. Byrån sålde färdiga sidor med illustrerade noveller.

Gamla noveller blir som nya

Det finns ett tidigt exempel på hur Eyvind Johnson lyckades publicera samma historia i två stora tidningar med olika titlar. Novellen "Konduktören" trycktes i oktober 1923 i *Stockholmstidningen* (14/10). Året därpå, i mars 1924, trycks samma historia med smärre förändringar i texten och en helt annan titel, "Fadern", i

Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning (22/3). Fem år senare dyker den upp i *Familjetidningen Smälänningen* (14/10 1929) med ännu en titel ”Dottern” och undertiteln ”En liten historia från Paris”. Ett annat exempel: novellen ”Historia från Sverge” trycks först i *Konsumentbladet* 1928 (7/7) och återkommer i obearbetad form men med titeln ”Hat” i *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* 1930 (3/5).

Det förekom relativt ofta att noveller bytte titel. I vissa fall kan författaren själv ha bytt titel, men det kan inte uteslutas att redaktörer och förläggare har medverkat. Ett intressant exempel är den novell av Johnson som vi känner som ”Uppehåll i Myrlandet”, ofta omtryckt i antologier och filmad av Jan Troell 1965. Den hade från början titeln ”En man vid namn Kvist” och trycktes ursprungligen i *Dagens Nyheters söndagsbilaga* under rubriken ”Veckans novell” den 30 juli 1933. Redan när den återkommer i novellsamlingen *Ån en gång, kapten!* 1934 har den blivit till ”Uppehåll i Myrlandet”. En annan novell som helt byter titel är den vi känner som ”En tid av oro för Eugenia” i novellsamlingen *Ån en gång, kapten!* (1934). Den uppträder från början med titeln ”Riddarens hemkomst” i *Stockholmstidningen* 1928 (29/1).

Ibland kunde ett omtryck med ändrad titel leda till en mycket tydligare relation i förhållande till innehållet. Ett sådant exempel är novellen ”Ett stycke med Kula” i *Dagens Nyheters söndagsbilaga* 1934 (10/6). Den behöll sin kryptiska titel när den trycktes om i *Kristianstads Läns-Demokraten* (14/1) och *Falkenbergs Tidnings lördagsbilaga* (17/10) 1936, men i *Arbetets Söndagsbilaga Framtiden* den 12 juli 1936 fick den en annan titel, ”Resa i malmvagn”, som på ett helt annat sätt återspeglar novellens innehåll. Det är givetvis svårt att veta om det är författaren eller en redaktör som ändrat titeln till det bättre.

Johan Svedjedal noterar samma fenomen även hos Harry Martinson: ”Samma dikt eller prosastycke kunde också publiceras flera gånger i olika tidningar, ibland med ny titel.” (Svedjedal 2022: 7) Det antyder att det sannolikt förekom i relativt stor omfattning.

Utdrag ur romanarbeten blir noveller

Både Värnlund och Johnson använde då och då romanskrivandet för att bryta ut noveller som ibland även anges vara ur manuskriptet till en roman. Värnlunds stora självbiografiska roman *Hedningarna som icke hava lagen* publicerades 1936, men tre

avsnitt trycktes före boken. Det tidigaste, ”Den trasiga gipsängeln”, redan i socialdemokraternas *Julfacklan* 1934. Det framgick inte att de ingick i ett större arbete.

Johnson var betydligt flitigare med att använda romanerna till att också producera noveller. *Romanen om Olof* publicerades i fyra delar från 1934 till 1937 och arbetet gav upphov till inte mindre än 21 noveller. En del av dem har i stort sett oavkortade eller med marginella ändringar blivit en del av romanerna, andra har förkortats eller förändrats. Det tidigaste exemplet är ”Pojken som inte ville ha det bra”, tryckt som ”Veckans novell” i *Dagens Nyheter* 1934 (15/4).

Romanen saknar kapitelrubriker, förutom de insprängda sagorna, vilket gör att de här utbrutna texterna ur ett pågående skrivande kan vara värdefulla i tolkningen av romanerna. Ett exempel på detta är ”Tidig upplevelse”, tryckt i *Bonniers Litterära Magasin* 1934 (nr 6), som blev en del av *Nu var det 1914*. Men en viktig förändring genomfördes. Det jag som berättar i texten har blivit till Olof i romanen. Novellen är alltså ett bevis på hur romanen var tänkt från början. Jagberättelsen byttes mot en berättelse i tredje person. (Lindberger 1986: 306–307)

Det finns ytterligare sex texter som tillhör arbetet med den första delen, *Nu var det 1914*. Den andra delen gav upphov till fyra noveller, den tredje också fyra och den fjärde avsätter hela sju noveller. I några fall framgår det att texten är utdrag ur ett pågående arbete med en roman. Även i efterhand bryts avsnitt ut ur romanerna och förvandlas till noveller. Ett exempel är när *Röda Facklan*, det kommunistiska förlaget Arbetarkulturs ”midvintertidning”, i december 1938 trycker om ett längre avsnitt ur *Slutspel i ungdom* från 1937 med titeln ”Januari 1919”.

Det finns även andra samband mellan noveller och romaner. I Johnsons fall finns det flera noveller som handlar om huvudkaraktären i romanen *Bobinack* (1932), men som aldrig kom att ingå i romanen (”Bobinack köper Jorden” 1931; ”Bobinack” 1932; ”Borbinack [sic!] har semester” 1938). I kommentaren till en annan novell 1933 meddelar författaren att den ska ingå i en roman under ”något av de kommande åren” (”Privatbrev”). Så blev det emellertid inte. Noveller kunde alltså dels ingå i kommande romaner, dels vara en del av arbetet med en roman men ändå inte ingå i den och slutligen också annonsera romaner som aldrig blev skrivna.

Anpassning

Det ekonomiska beroendet av tidningar och andra publikationer medförde alldeles säkert en viss anpassning av innehållet i novellerna. Johnson började under 1930-talet skriva mer lyriska och experimentella noveller. Värnlund däremot följde, trots en del experiment med novellformen, en mer klassisk novellform där upplösningen består av en överraskning. Han skrev också en hel del psykologiska noveller med barn som en väsentlig ingrediens. De var säkert lättare att sälja än noveller med andra motiv.

Det går, med andra ord, att avläsa förändringar i författarskapen utifrån det stora beståndet av noveller. Romaner publiceras med längre mellanrum och kan kanske ibland signalera abrupta förändringar i motiv, teman och stil, vilka kan vara lättare att avläsa i det ständiga flödet av noveller.

Hur förhåller sig då den här väldiga novellproduktionen under mellankrigstiden till arbetarlitteraturen och dess kanon? Det mesta har mycket litet med arbetarlitteratur i strikt mening att göra vad gäller motiv och karaktärer. Det finns dock en del noveller med tydliga proletära motiv. Värnlund skrev exempelvis inte bara ett drama med titeln *Den heliga familjen* (1932) utan samma år också en novell med samma titel som har nära samband med dramat. Han bröt också 1933 ut en del material ur romanen *Allt börjar på nytt* (1934) med samtida proletära motiv ("Kedjan"; "De onödiga händerna"). För Johnsons del är det främst novellerna ur arbetet med *Romanen om Olof* som tillhör den här kategorin. Trots att proletära motiv är rätt sällsynta i de två författarnas novellproduktion genomsyras de flesta noveller av en socialistisk grundsyn.

Novellernas ekonomiska betydelse för de två författarna är obestridlig. Om man betraktar novellerna ur litterär synvinkel kan de delas upp i två tidsperioder. Under 1920-talet är det uppenbart att båda anpassar sig till olika publikationers förväntningar. Under följande årtionde, 1930-talet, finns en medveten strävan från båda att skriva noveller som tydligare präglas av deras profiler som författare. Det återspeglas också i polemiken med Arthur Engberg och Johnsons skarpa kritik av arbetarpressen.

I Johnsons fall trycks många av novellerna om i tre samlingar mellan 1932 och 1940. Det rör sig just om noveller från den senare delen av perioden. Deras livskraft återspeglas i titeln på den stora samlingsvolymen *Sju liv* (1944). Flera av hans

noveller har också blivit återkommande inslag i antologier, både på svenska och i översättning.

Den här bilden av novellernas betydelse för två författare har implikationer för många av de övriga autodidakterna. Det var förvisso ofta brödskriveri, som det brukar heta, men de har också många intressanta aspekter som kan öka förståelsen av författarskapen. En svensk novellhistorik skulle också visa att båda spelade en betydande roll även som novellister.

Källor

- Bokutredningen. Betänkande angivet av särskilda sakkunniga inom ecklesiastikdepartementet 1952. Statens offentliga utredningar 1952: 23. Stockholm: Ecklesiastikdepartementet.
- ”De unga författarna och Social-Demokraten. En replik till redaktör Engberg” 1931. I *Fönstret* 25/7 (26): 7 (omtr. Artur Lundkvist, *Vandringar bland böcker* 1985. Stockholm: Arbetarkultur: 44–46.)
- Fredriksson, Martin 2009. *Skapandets rätt. Ett kulturvetenskapligt perspektiv på den svenska upphovsrättens historia*. Göteborg: Daidalos.
- Johnson, Eyvind 1920. ”Sista resan”. I *Social-Demokraten* 29.9.1920: 9–10; *Arbetet* 5.10 1920: 7.
- Johnson, Eyvind 1920. ”Den sidste Rejse”. I *Middelfart Venstreblad* (Middelfart, Danmark) 7–9.10.
- Johnson, Eyvind 1920–21. ”Fattiga stackare...”. I *Social-Demokraten* 16.11. 1920: 9; *Arbetet* 19.11 1920: 12; *Nya Norrland* 8.1 1921: 4; *Folkbladet* (Vasa, Finland) 18.2 1921: 4.
- Johnson, Eyvind 1923. ”Konduktören”. I *Stockholmstidningen*, söndagsbilagan, 14.10: 6.
- Johnson, Eyvind 2024. ”Fadern”. I *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, bilagan, 22.3: 3.
- Johnson, Eyvind 1925. ”Straffet”. I *Bonniers Veckotidning* 11.7 (28): 9–11, 47.
- Johnson, Eyvind 1927. ”Parisvinter”. I *Arbetaren* 11.1 1927: 5.
- Johnson, Eyvind 1927. ”Kring Goncourtpriset”. I *Ny Tid* 28.1: 7.
- Johnson, Eyvind 1927. ”J. A. Flint reser hem”. I *Konsumentbladet* 19.2 (7): 5–6, 12.
- Johnson, Eyvind 1927. ”Mellan det förflutna och framtiden. En betraktelse över böcker”. I *Morgonbris* november (11): 7.
- Johnson, Eyvind 1928. ”Hos Hagels”. I *Tidens litterära kalender*. Red. Ivan Oljelund. Stockholm: 41–72.

- Johnson, Eyvind 1928. "Riddarens hemkomst". I *Stockholmstidningen*, söndagsbilagan, 29.1: 6–7.
- Johnson, Eyvind 1928. "Litterära skisser. Jules Verne på nära håll". I *Stockholmstidningen*, söndagsbilagan, 4.3: 2.
- Johnson, Eyvind 1928. "Fru Brant och hennes man Kalle". I *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, bilagan, 30.6: 2, 6.
- Johnson, Eyvind 1928. "Historia från Sverige". I *Konsumentbladet* 7.7 (27): 5, 12, 16.
- Johnson, Eyvind 1928. "En rövarhistoria". I *Stockholmstidningen*, söndagsbilagan, 18.11: 6–7.
- Johnson, Eyvind 1929. "Trojas fall". I *Tidens Magasin* 22.2 (4): 38–42, 94–96.
- Johnson, Eyvind 1929. "Dolorosa". I *Stockholmstidningen*, söndagsbilagan, 24.3: 6–7.
- Johnson, Eyvind 1929. "Dottern. En liten historia från Paris". I *Familjetidningen Smälänningen* 14.9 (37): 3.
- Johnson, Eyvind 1930. "Hat". I *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, bilagan, 3.5: 7.
- Johnson, Eyvind 1930. "Herr Ovidius". I *Dagens Nyheters söndagsbilaga* 22.6: 2, 15.
- Johnson, Eyvind 1930. "Den yngste". I *Löparnisse* 6.9 (36): 8–9.
- Johnson, Eyvind 1930. "Tragedi i byn". I *Konsumentbladet* 20–27.9 (38–39).
- Johnson, Eyvind 1931. "Mäster Villon". I *Social-Demokraterns söndagsläsning* 18.1: II, VII.
- Johnson, Eyvind 1931. "Tio år senare eller Har den sociala satiren värde för nutidsmänniskan". I *Stockholmstidningen*, söndagsbilagan, 22.2: 2.
- Johnson, Eyvind 1931. "Blinde Johannes". I *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, bilagan 11.4: 4; *Familjetidningen Smälänningen* 11.7 (28): 2.
- Johnson, Eyvind 1931. "Romanens inbillade förfall". I *Fronten* 15.4 (2): 9–11.
- Johnson, Eyvind 1931. "Möte med en död man". I *Dagens Nyheters söndagsbilaga* 19.4: 2.
- Johnson, Eyvind 1931. "Skomakarkaptenen från Köpenick". Regi: Per Lindberg. Vasateatern, Stockholm Premiär: 22.10. Tyskt original: *Der Hauptmann von Köpenick* (1931).
- Johnson, Eyvind 1931. "Glada dagar". I *Svenska Dagbladet*, söndagsbilagan, 1.11: 1–2, 8.
- Johnson, Eyvind 1931. "Bobinack köper Jordan". I *Konsumentbladet* 14.11 (46): 7, 14.
- Johnson, Eyvind 1931. "Ett förlorat Europa". I *Vintergatan*: 77–81.
- Johnson, Eyvind 1932. "Bobinack". I *Stockholmstidningen*, söndagsbilagan, 9.10: 4.

- Johnson, Eyvind 1933. "Privatbrev". I *Svenska Dagbladet, söndagsbilagan*, 26.11: 2, 1.
- Johnson, Eyvind 1934. "Pojken som inte ville ha det bra". I *Dagens Nyheters söndagsbilaga* 15.4: 2.
- Johnson, Eyvind 1934. "Tidig upplevelse". I *Bonniers Litterära Magasin* (6): 6–20.
- Johnson, Eyvind 1934–36. "Ett stycke med Kula". I *Dagens Nyheters söndagsbilaga* 10.6 1934: 2; *Kristianstads Läns-Demokraten* 14.1 1936: 5; *Falkenbergs Tidnings lördagsbilaga* 17.10 1936: 333–334.
- Johnson, Eyvind 1936. "Resa i malmvagn". I *Arbetets söndagsbilaga Framtiden* 12.7: 7, 10.
- Johnson, Eyvind 1937. "Mystiska X i svensk arbetarpress". I *Arbetet, jubileumsupplaga* 6.8: 14
- Johnson, Eyvind 1937. "Kommunistisk press har bästa novellerna. Eyvind Johnson ger från kritik av socialdemokratins tidningar". I *Ny Dag* 10.8: 1, 2.
- Johnson, Eyvind 1938. "Borbinack [sic!] har semester". I *Arbetets söndagsbilaga Framtiden* 6.2: 5–6.
- Johnson, Eyvind "På våren 1938". I *Metallarbetaren* 20.4 (16): 8–10.
- Johnson, Eyvind 1938. "Januari 1919". I *Röda Facklan*: 1–2, 27–29.
- Johnson, Eyvind 1955. *Vinterresa i Norrbotten*. Stockholm: Bonniers 1955: 80.
- Lindberger, Örjan 1986. *Norrbottningen som blev europé. Eyvind Johnsons liv och författarskap till och med Romanen om Olof*. Stockholm: Bonniers.
- Mattsson, Per-Olof 1988. *Rudolf Värnlund. En bibliografi (1918–1984)*. Diss. Acta Bibliothecæ Regiæ Stockholmiensis. XLVIII. Stockholm: Kungl. Biblioteket.
- Mattsson, Per-Olof 2000. Eyvind Johnson. Bibliografi. Acta bibliothecæ R. universitatis Upsaliensis. 36. Uppsala universitetsbibliotek.
- Mattsson, Per-Olof 2016. "Konstruktionen av en svensk arbetarlitterär tradition". I Beata Agrell, Åsa Arping, Magnus Gustafsson & Christer Ekholm (red.), *"Inte kan jag berätta allas historia?"*. *Föreställningar om nordisk arbetarlitteratur*. LIR.skrifter. 5. Litteratur, Idéhistoria och Religion, Göteborgs universitet: 19–34.
- Mattsson, Per-Olof 2017. *Martin Andersen Nexø. Den nordiska arbetarlitteraturens pionjär*. Lund: Ellerströms.
- Svedjedal, Johan 2022. *Harry Martinson erövrar sin publik. En studie i skönlitteraturens bibliometri*. Scripta minora. 27. Bibliothecæ regiae universitatis upsaliensis. Uppsala universitet.
- Värnlund, Rudolf 1932. "Den heliga familjen". I *Göteborgsposten* Jul 17.12 1932: 2.

- Värnlund, Rudolf 1933. "Kedjan". I *Svenska Dagbladet, söndagsbilagan*, 15.1: 1–2, 4.
- Värnlund, Rudolf 1933. "De onödiga händerna". I *Ny Tid, bilagan*, 2.12: 1, 14.
- Värnlund, Rudolf 1934. "Den trasiga gipsängeln". I *Julfacklan*: 40–43.
- Värnlund, Rudolf 1982. *Rum som jag bott i*. Utgivare: Per Holmer. Stockholm: Författarförlaget.
- Wallander, Kristina 1982. *Metallarbetaren och litteraturen. Det litterära stoffet i en svensk fackförbundstidning 1890–1978*. Diss. Lunds universitet: Avd. för pressforskning, Litteraturvetenskapliga institutionen.
- Wallander, Kristina 1992. *Med arbetarna som läsekrets. Fackförbundspressens kulturstoff från 1887 till våra dagar*. Gideå: Vildros.